

ПОНЯТТЯ КОНФЛІКТУ ТА МОТИВАЦІЇ ВИБОРУ В ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ СОЦІОЛОГІЇ

Городецька Олена Георгіївна викладач кафедри «Філософія і соціологія»
Таврійський державний агротехнологічний університет

Анотація - у статті аналізуються поняття «конфлікт», «мотивація», «конфлікт соціальний», «конфлікт політичний», «електорат», «електоральна поведінка». Здійснюється спроба класифікувати дані визначення по їх змісту, характеру і доповнити з урахуванням реальної соціально-політичної обстановки, характерної для суспільства, що трансформується.

Політичні конфлікти виходять за межі суб'єкта політичної діяльності, владного поля і неминуче захоплює широкі верстви населення. Аналіз виборів 2002, 2004, 2006, 2007 рр. і останніх подій приводить до висновку про конфліктне протікання електоральних процесів.

Вітчизняна електоральна соціологія почала своє існування вже майже двадцять років тому, але, як соціологічна теорія середнього рівня вона знаходиться ще на стадії свого формування. Це, на нашу думку, пов'язане з тим, що, по-перше, її розвиток почався не з формування теоретичних засад, концепцій та парадигм, а з «польових», значною мірою, пошукових досліджень, які мали суто прикладний характер.

По-друге, особливий – транзитивний – стан нашого суспільства вимагав від науковців пошуку відповідних концепцій, які б методологічно обґрунтовано пояснювали особливості електорального процесу в усіх його складових, а також розробки коректних і надійних методик електоральних досліджень.

Аналізуючи класичні роботи, слід зауважити, що вивчення виборів здійснювалося мислителями у різні часи, тому їхні точки зору часто не тільки не співпадають, але, навпаки, протирічать одна одній. С. Лісовський та В. Астаф'єв наводять досить докладний опис процедур виборчих кампаній – у Спарті й у Афінах, у Стародавньому Римі та Германії, у Росії, Польщі та Англії [1], який свідчить про те, що зміст, характер та механізми виборів відтворювали зміст та характер процесів, які відбувалися у ті часи. То ж, у цій площині ми маємо певний історичний огляд еволюції цієї наймасовішої форми участі населення у здійсненні або делегуванні владних повноважень.

Базові визначення політичної влади також у своїх працях давали Аристотель, Платон, Н. Маккіавеллі, Дж. Локк, Т. Гоббс, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Г.В.Ф. Гегель, М. Вебер, В. Парето, Т. Парсонс, О. Тоффлер та ін.

Отже, структурування літературних джерел за обраною методологічною моделлю дає підставу для наступного твердження.

Владні відносини є частиною існування будь-якої форми суспільства. Змінюючись та вдосконалюючись у часі та просторі, владні відносини потребують вироблення механізмів, які б забезпечували поступальний розвиток взаємовідносин у системі «суспільство ↔ влада ↔ людина», формували адекватні форми ротації суб'єктів влади, забезпечували участь основних верств суспільства у реалізації владних повноважень.

Переважає більшість авторів різних часів стверджувала, що саме вибори мають бути умовою такого характерного для людства процесу, оскільки усі інші форми та методи переходу влади в інші руки є протиприродними, антигуманними, такими, які протирічать системі загальнолюдських цінностей.

При цьому найменш розробленим у класичних джерелах напрямом був аналіз поведінки людей в сфері політичного життя, особливо у площині електорального процесу, який, з часом, охоплював все більші верстви суспільства, усіх разом, і кожного окремо.

Складність вивчення цього процесу полягає, між іншим, у тому, що поняття електоральної поведінки має складну структуру, може трактуватися з позицій соціологічної, політологічної та соціально-психологічної парадигм наукового пошуку.

Найважливішим в електоральній поведінці є мотивація – процес пробудження людини до здійснення тих чи інших дій [2].

З точки зору соціології, електоральна поведінка є однією з форм колективної поведінки [3]. В цьому випадку вона може визначатися як сукупність групових уявлень, настроїв і дій, які направлені на вибір вождя (лідера), групи (партії) та / або визначеного соціального порядку.

Отже, суб'єкт приймає участь у голосуванні тому, що цією дією він намагається прямо або опосередковано задовільнити свої визначені базові потреби [4].

Однією із головних цілей (мотивів) електоральної поведінки є не вибір того або іншого кандидата, а зміни в потрібний бік (або збереження) соціальної (політичної, економічної, психологічної, екологічної, кримінальної, побутової) ситуації.

Отже, у виборця немає такої специфічної потреби обрати визначену людину на задану посаду, але у нього є цілий ряд потреб, які він намагається (має надію) задовільнити через акт участі у виборах.

Таким чином виборець голосує не за кандидата, а за “свої потреби”, і уся проблема зводиться до питання про те, наскільки кандидат (для виборця) уособлює можливість ефективного задоволення актуалізованих потреб, наскільки він може задовільнити електорат.

Під електоратом розуміється населення країни, регіону, населеного пункту, що мають право приймати участь у виборах, референдумах та інших формах демократичного волевиявлення.

Електоральна поведінка, у формулюванні Ж. Тоценка, відображає суть розуміння людьми реальної політичної ситуації, диференціацію населення за політичними симпатіями під час голосування [5].

Участь у виборах, що робить кожного з нас частиною електорату, є найбільш масовою формою політичної участі, що пов'язує між собою народ і владу.

Традиційно при розгляданні тих чи інших аспектів політичної географії і в цілому політичної культури в Україні автори звертають увагу перш за все на різні полюси політичного спектру України, які локалізуються по вісі "схід-захід". Вважається, чим далі на захід – тим більше вплив правих, чим далі на схід – тим більше вплив лівих. Більшість дослідників відокремлюють політичну культуру Правобережжя і Лівобережжя.

За даними, що наводить М. Белецький та О. Толпиго [6] більша частина електорату правих (націоналістичних і націонал-демократичних) партій зосереджена на Правобережжі, а лівих – на Лівобережжі.

Окреслення гомогенних політичних районів з яскраво виявленою політичною культурою продемонстрували ще перші в незалежній Україні електоральні процеси. Йдеться, перш за все, про три області Галичини – Львівську, Івано-Франківську і Тернопільську, де ще на референдумі про незалежність України "за" проголосувало 97 – 99% виборців, на перших президентських виборах кандидатів з числа націонал-демократів (В. Чорновола, Л. Лукьяненко, І. Юхновського) підтримало 80 – 85% виборців [7]. І надалі Галичина підтримувала свій статус "національно-демократичного" регіону. Існує багато інтерпретацій пояснення "феномену Галичини", який пов'язують з особливостями історії, культури, релігії, нарешті, з належністю до іншої цивілізації. Але майбутнє країни, як свідчить досвід, визначається електоральною поведінкою решти населення, зокрема Лівобережжя.

До речі, електоральна поведінка представників інших областей Правобережжя у деяких випадках більш наближена до поведінки представників Лівобережжя, ніж до Галичан.

Щодо дії "класичних" географічних факторів. Голосування за кандидата або дія фактора "друзів і сусідів" іноді проявляється досить яскраво, а іноді зовсім не має впливу на електоральну поведінку жителів регіону. Дію цього ефекту продемонстрували парламентські вибори 1998 року, зокрема феномен Всеукраїнського об'єднання "Громада", яке перемогло лише в Дніпропетровській області (35,4%) [8]. Але підтримка земляків зовсім не гарантована, її треба заслужити, бо можливий зворотній ефект.

Така вторинна регіоналізація електоральної поведінки відіграла важливу соціально-психологічну функцію. Вона символізувала злам багатьох стереотипів прийняття електорального рішення в межах традиційного дихотомічного розподілу і відкрила психологічний простір для впливу інакших, не лише суто ідеологічних чинників.

Звичайно, немає підстав вважати, що масова свідомість українців звільнилася від однолінійності. Для більшості громадян дихотомічна шкала залишається головним орієнтиром для прийняття електорального рішення. Особливо помітно це в найбільш ідеологічно визначених регіонах – “правій” Галичині та “лівих” Донбасу і Криму.

На виборах 2002 р. тенденції вторинної регіоналізації певною мірою ослабли. Така зміна видається результатом впливу ще одного вагомого чинника розвитку “масової свідомості” – “туги за сильною владою”, прагнення “твердої руки”.

Перенесення постулатів теорії електоральної географії на реалії України свідчить про те, що усі перелічені фактори і ефекти в тій чи іншій мірі мають дію. Тому не слід зосереджувати увагу лише на відбитті в електоральній поведінці населення протистояння по вісі “схід-захід”. Вже не спрацьовує проста схема, згідно з якою вважалось, що вибір Президента або Верховну Раду визначить підтримка густонаселених Сходу і Півдня. Неоднаковість електоральної поведінки представників навіть сусідніх регіонів, зміни вимог до характеру представництва в межах окремого регіону говорять про існування в кожному регіоні власного політичного процесу і власної політичної культури. Причому усвідомлення регіональних інтересів скоріше є рисою політичних культур східних регіонів.

Отже, в Україні є три територіальні групи, котрі зовні ведуть себе як протестуючі. Зокрема, Західна Україна веде себе як протестуючий етнос, хоча у суспільстві немає іншого етносу, котрий можна було б розглядати як панівний. Водночас Південний Схід України веде себе як протестуючий клас, хоча клас немає звичайно окремо виділеної території. Отже, одна територіальна група усвідомлює себе скоріше як етнос, інша – як клас. Ї обидві прагнуть контролювати державу, а через неї – зміст і спрямування соціальних процесів. Потенційно це досить небезпечно, бо у разі реалізації таких домагань одна територія може контролювати іншу, а це вже колоніальна ситуація. Проте повноцінна ідеологія в цьому випадку неможлива, бо територіальна група є природним суб’єктом держави. Так що її соціальна активність має чітку державницьку спрямованість, а ціннісні орієнтації оформлюються у вигляді державницької чи антидержавницької риторики.

Під час парламентських або президентських виборів дістають реальний прояв різні (часто протилежні) політичні та ідеологічні уподобання громадян, тобто виявляється політична або партійна ідентифікація.

Партійна ідентифікація – довготермінове надання переваги одній конкретній партії індивідами та соціальними групами: є ефективним раціональним механізмом прийняття рішення під час виборів [9].

Аналіз виборів 2002, 2004, 2006, 2007 рр. і останніх подій приводить до висновку про конфліктне протікання електоральних процесів. Наприклад: у 2002 році більшість відсотків голосів одержали партії (блоки), які займали радикальні позиції і пропонували не мир, а війну, не центристські, а правого і лівого толку. В результаті їх більшості в суспільстві виникає конфлікт.

У 2004 – третій тур Президентських виборів, ніхто масштабних фальсифікацій не зміг довести, а відповідно йдеться про конфлікт мотивацій, про політтехнології.

2006-2007 рр. підтверджують однакове співвідношення політичних сил, що скопилося, як і на Президентських виборах.

Таблиця 1

**Якщо Ви зробили Вибір на користь якої-небудь партії (блоку), то чому?
(в %)**

	Блок Ю.Тим ошенко	ПРУ В.Янук овича	КПУ	Народний блок В.Литвина	Народний союз «Наша Україна»	СПУ
Лідер	73,4	57,3	46,5	63,1	61,5	58,1
Реальні справи	30,5	42,2	43,1	16,9	32,1	30,2
Програмні цілі і гасла	23,8	19,6	37,5	20,8	35,3	27,1
Відомі і яскраві особи	24,1	10,6	7,6	15,4	25,4	14,7
Я її переконаний прихильник	12,4	21,5	36,1	13,8	27,8	14,7
За неї люди, яким я довіряю	16,0	14,2	16,7	17,7	32,1	18,6
Інтереси нашого регіону	6,0	26,5	9,7	4,6	4,8	6,2
Компроміси з опонентами	7,8	10,3	2,1	23,8	9,1	10,1
Мир і згода в суспільстві	17,4	22,9	23,6	25,4	22,6	14,7
Захищає інтереси таких як я	24,1	20,9	30,6	14,6	13,9	24,0
На чолі партії, сильні люди	26,2	11,7	7,6	18,5	9,9	15,5

Таким чином, по-перше, на обличчя складний багаторівневий конфлікт політичної орієнтації, політичної поведінки, що виявляється в електоральній орієнтації і електоральній поведінці.

По-друге, необхідність більш наукового вивчення суті політичного конфлікту в аспектах соціології політики.

Конкретизувати поняття конфлікту можна з допомогою двох визначальних принципів динаміки конфлікту. Це принцип інтеракції (взаємодії), який означає активну взаємодію як мінімум двох сторін, та принцип боротьби, який визначається бажанням сторін нанести шкоду або знищити суперника. Виділення цих двох принципів необхідне для

відмежування самого конфлікту від суміжних понять, насамперед від ворожості, конкуренції та суперництва, а також внутрішньої боротьби, яку можна спостерігати як у окремих суб'єктів, так і суспільних груп. Таким чином деструктивна взаємодія є визначальною рисою всякого соціального конфлікту. Тому твердженню “конфлікт – це особливий тип соціальної взаємодії а не патологічне відхилення в перебігу соціального процесу” [10], притаманний надзвичайно високій рівень наукової конвекційності.

Соціальний конфлікт, за визначенням дослідника Ю. Мацієвського, - це деструктивна взаємодія щонайменше двох сторін, причинами якої є неспівпадання ціннісних орієнтацій, несумісність інтересів або недостатність ресурсів, а метою – збереження або зміна існуючих в системі відносин [11]. Тобто соціальні конфлікти пов'язані з боротьбою за ресурс, виникають на межі між людиною і природою та продовжуються в зоні виробництва і споживання. В разі коли вони переходять в зону влади людини над людиною, ці конфлікти стають політичними. Тому необхідною умовою виникнення конфлікту є наявність певної організації, в межах якої відбувається взаємодія суб'єктів конфлікту, соціальної структури, утвореної з диференційованих груп, інститутів влади. Іншими словами, для виникнення конфлікту необхідна певна система, що вміщує в собі всі названі структурні елементи.

Ворожість – це певний психічний стан, що може бути передумовою конфліктної поведінки; суперництво, як комплекс заходів, вибраних суперниками для демонстрації своєї вищості, переваги на шляху реалізації певних суспільних завдань, а конкуренція – як змагання за кращий доступ до обмежених ресурсів, що може набувати навіть форм боротьби, проте такої, яка ведеться лише визнаними в суспільстві морально-правовими нормами.

Закономірності перебігу соціально-політичних процесів в Україні не є винятком із загальноцивілізаційного і наукового правил: нашому соціуму також цілком притаманна конфліктна симптоматика. Більше того, в Україні вона не просто глибоко вкорінена в соціальну буттєвість, а ще й актуалізується і додатково потенціюється трансформаційно-реформаторськими особливостями соціального буття, оскільки будь-які істотні суспільні перетворення неухильно нарощують конфліктну симптоматику. З огляду на це важко не погодитися з Ю. Мацієвським, який стверджує: “Переживаючи нелегкий процес трансформації, українське суспільство залишається політично нестабільним, соціально неструктурованим, розколотим регіонально, і тому зберігається небезпека виникнення деструктивних конфліктів” [12].

Предмет конфлікту – основне протиріччя, з огляду на яке і заради розв'язання якого суб'єкти конфлікту, власне і вступають в протиборотство. Протягом історичного розвитку неодноразово змінювалися сутнісні параметри протиріч, покладені в основу конфліктів.

Отже, конфлікт – це певний рівень, надзвичайна форма загострення протиріч.

До передумов виникнення конфлікту відносять конфліктогенні чинники, причини виникнення та умови виникнення конфліктів.

Цілковите усунення соціальних конфліктів із суспільного середовища неможливе в принципі, оскільки протиріччям соціальної дійсності притаманний трансісторичний буттєвий формат. Тому завдання полягає не в усуненні конфліктів у принципі, а у виробленні ефективної культури поведінки в конфлікті, реагуванні на нього.

Так, згідно теорії відносної деривації конфлікт виникає тоді, коли група починає усвідомлювати, що вона позбавлена чогось у порівнянні з іншою групою. Таким чином, відсутність іншої групи для порівняння може розглядатися як один з можливих факторів стримування конфлікту.

Інша теорія цього напрямку – мобілізації ресурсів – необхідною передумовою виникнення конфлікту називає наявність лідерів, які здатні мобілізувати людське незадоволення, образи, агресивність (що є ресурсами) для колективних акцій протесту. Відсутність таких лідерів також пояснює причини стримування конфлікту.

Врешті, виходячи з пропозицій теорії революції, вірогідність соціального вибуху є найбільшою тоді, коли становище широких мас населення постійно погіршується, а лише тоді, коли довгий час їх ситуація покращувалась і раптом зазнала різкого погіршення. Дослідження показують, що вимоги населення зменшуються в міру погіршення ситуації. Отже, найбільша ймовірність соціального конфлікту в Україні настане під час покращення ситуації, коли бажання ще більше покращити свої умови зростуть, а можливості для їх задоволення будуть недостатніми. Іншими словами, у ситуації, коли населення відчує, що становище покращилось і раптом настане загроза втратити те, що вже досягнуто, ймовірність виникнення конфлікту буде найбільшою.

Що ж до можливостей прогнозування конфліктів, то ми схильні вважати, що ситуація протистояння поміж “владою” та “народом” (початкова фаза конфлікту) може тривати безкінечно довго, а точніше, доти, доки партія влади до кінця не розтратить експлуатований нею потенціал державності, після чого роль незначного каталізатора може відігравати будь-який чинник, здатний мобілізувати потенційно готових громадян для участі у стихійних формах політичної активності.

В умовах розбудови Української держави дається взнаки складність багатьох економічних, політичних, соціальних проблем, що зумовлює численні конфлікти на різних рівнях суспільства. У цей перехідний період поряд з новими існують і старі цінності, що сформувалися під впливом офіційної пропаганди минулих років. Тому, крім тих, хто визнає загальнолюдські цінності у сфері моралі, економіки, політики, є певні верстви населення, для яких приватна власність, багатопартійність, плюралізм думок – це хибний шлях суспільного розвитку, який означає руйнування всієї системи цінностей.

В цих умовах важливим фактором політичної і економічної стабільності суспільства є підвищення культури розв’язання соціальних конфліктів і в окремій групі, і на державному рівні [13].

Процеси трансформації докорінно змінили соціальну структуру українського суспільства, не залишивши недоторканою жодної великої соціальної спільноти. Це змушує всі групи переглянути своє соціальне становище, по-іншому відповідати на запитання, хто вони є і куди прямують, які мають проблеми і як ці проблеми слід вирішувати. Про необхідність розбудови громадянського суспільства зараз у нас говорять багато, але важливо ще раз підкреслити, що громадянське суспільство не можна створити штучно, воно може утворитися лише на основі розвитку соціальної свідомості та соціальної діяльності соціальних груп, а також широкого розвитку соціальних інститутів [14].

Висновок

1. Політичні конфлікти в суспільстві, що трансформуються, виходять за межі суб'єкта політичної діяльності, владного поля і неминуче захоплює широкі верстви населення, які озвучують ці конфлікти, через свою електоральну поведінку.

Політична поведінка виявляється в участі в політичних партіях і організаціях, читанні газет, огляданні новин по ТБ, або коли йде передвиборна кампанія.

2. Конфлікт має багатовимірну структуру, в одній площині його можна розглядати, як ретрансляцію населенням позицій учасників конфлікту суб'єктів політики, а друга масова – це внутрішня конфліктність електоральної поведінки, коли змінюється мотивація поведінки (був за «оранжевих», став за «біло-синіх»). Третя площина – це особливі умови, при яких реалізується політичний конфлікт (приклад: виникнення конфлікту суспільства, що трансформуються), хаотичне переміщення соціальних груп, робота однієї групи направлена на стабілізацію суспільства, не сприймається іншою групою.

Література:

1. Лисовский С.Ф., Евстафьев В.А. Избирательные технологии: история, теория, практика. – М.: РАУ Университет, 2000. – 319 с.
2. Психологический словарь. – М.: Педагогика, 1983. – с. 198 – 199.
3. Ильясов Ф. Большевизм: норма или отклонение? // Вестник Рос. Академии наук. – 1996. - № 1. – с. 47.
4. Ильясов Ф. Статусная теория цены. – М.: Ин-тут социологии РАН, 1993. – с. 45-60.
5. Тощенко Ж. Т. Социология. – М., 1999. - с. 275.
6. Белецкий М. И., Толыго А. К. Национально-культурные и идеологические ориентации населения Украины // Полис. – 1998. - № 4. – с. 78.
7. Соціально-економічна географія України. – К. 1994.
8. Парламент України: вибори 1998. Інформаційно аналітичне видання / Центральна виборча комісія; частина 1. – К., 1998. – с. 357.
9. Основи демократії: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / За загл. ред. А. Колодій. – К.: Вид-во “Ай Бі”, 2002. – с. 666 (всього 684).

10. Aroom A. J. Paradigms in Conflict: The Strategist, the Conflict Researcher and the Peace Research // Conflict: Reading in Management and Resolution. – L., 1990. – p. 164.
11. Мацієвський Ю. В. Теорія конфлікту: історико-політологічний аналіз. Автореф. дисс. ... канд. політ. наук. – Львів, 1996. – с. 13 (всього 24 с.)
12. Мацієвський Ю. Конфліктологія: що та як вивчати // Людина і політика. – 2000. - №1. – с. 25
13. Человек в мире экономической реформы.”Круглый стол ученых // Общ. науки и современность. – 1993. - №1. – с. 32; Бистрицький Є. Білий О. Державотворення в Україні: шляхи легітимації // Політ думка. – 1996. - № 1. – с. 11 – 23.
14. Коваліско Н. Соціальна ідентичність як чинник соціальної стратифікації // <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=60&c=1282>

Summary

The issues: «conflict», «motivation», «social conflict», «political conflict», «electorate», «electoral conduct» are analyzed in the article. The attempt to classify these definitions according their contents, characters is carried out. It was done in the frames of nowadays sociopolitical conditions, characteristic for a society that is transformed.

Political conflicts fall outside the political activity limits, an imperious field and covered wide layers of the population. The analysis of elections 2002, 2004, 2006, 2007 and last events leads to the conclusion about disputed course of electoral processes.